

A hetek élen

Szöllősy Árpád: *Csillagóráim*

add kezdjem mindjárt azzal, kik is voltak ama hetek, akiknek egyike ez év elején eltávozott az élők sorából, és akinek könyve közvetlenül a halála előtt jelent meg.

Amikor a hatvanas évek végén közelebbi kapcsolatba kerültem az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel, rövid időn belül kiderítettem, és ez a felismerés mindinkább erősödött, hogy a szervezet amolyan kollektív vezetés alatt áll, és noha vannak tisztségviselői, az elnök mindig abból a szűk körből kerül ki, amelynek egyik tagja Szöllősy Árpád volt, és rajta kívül Balla Bálintból, Bárczay Gyulából, Kovács Andorból, Szépfalusi Istvánból, Szöllősy Pálból (aki a vezetéknevén azonosága ellenére nem volt rokona Árpádnak) és Tóth Jánosból állt. Heten voltak. Mint a hét vezér. Magamban csak „a hetek”-nek neveztem őket.

A Szabadegyetem Svájcban született, ma is ott a központja. Ezért nem volt meglepő, hogy az imént említettek többsége a helvét államszövetségben élt. Csak Balla Bálint lakott Németországban, Szépfalusi István pedig Ausztriában. Az elnök a közelmúltig említett hetek közül került ki. Láthatóan a legnagyobb tekintélynek a legidősebb, Szöllősy Árpád örvendett. Tóth János és Szépfalusi István után ő sincs többé, 2006. január 16-án meghalt, február 8-án temették el a Balaton-parti házához közeli felsőörsi református temetőben.

A halál azután érte, hogy befejezte emlékeinek megírását, megjelent önéletrajza és rövid ideig még örvendhetett könyve sikerének. Azután, hogy elolvastam, még nem értesülvén haláláról, január 19-én írtam neki, gratulálva

ÚJ HORIZONT-EURÓPAI
PROTESTÁNS MAGYAR
SZABADEGYETEM,
VESZPRÉM-BASEL,
2005

munkájához és örömeinek adva kifejezést afelett, hogy emlékeit papírra vetette. Leveletem azonban már nem olvashatta. Amikor ez Mün-

chenből Felsőörsre ért, ő már napok óta halott volt.

Szöllősy Árpád a nyugati, még nem is olyan régen emigráns magyarság kiemelkedő tagjainak egyike volt. Erdélyből származott, Marosvásárhelyen született 1918. május 19-én. A kolozsvári tudományegyetemen jogi doktorátust szerzett. Először szülőföldjén, majd Magyarországon ügyvédi gyakorlatot folytatott. Győrött lakott, amikor kitört az ötvenhatos forradalom. Ebben ő is részt vett. Titkára volt a Győri Forradalmi Tanácsnak, valamint a Dunántúli Nemzeti Tanácsnak. A forradalom bukása után menekülni kellett. Svájcban telepedett le. Baselban dolgozott jogászként, végül vállalati igazgató lett. Kezdetől fogva részt vett a helyi és országos emigráns politikában.

Csillagóráim című önéletrajzi kötetében érzékletes képet fest erdélyi ifjúságáról, pályafutása megindulásáról, a magyarországi forradalmi napokról, majd meneküléséről és közéleti tevékenységéről. Éveken át vezette a Baseli Magyar Egyesületet. Aztán következtek az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem működésében eltöltött évtizedek. Ennek egy ideig elnöke volt. Részt vett a könyvkiadás elindításában. Megszervezte és irányította a sok száz tagot számláló és a vállalkozás anyagi alapjait biztosító Könyvbarátok Körét. A vállalkozás az ő tevékenysége révén is nemcsak anyagilag volt megalapozott, de a kiadott könyvek minő-

sége és jelentősége is példamutatónak bizonyult. A kiadói figyelem nemcsak nyugati alkotásokra, hanem a dunavölgyi magyar szépirodalomra és értekező prózára is kiterjedt. A Szabadegyetem jó minőségre törekedve értékálló és már eddig is maradóknak bizonyult műveket jelentetett és jeletelt meg. Szöllősy Árpád mindezekon kívül Magyarország tb. baseli konzuljaként és a Duna TV-ért Alapítvány elnökeként is jelentős érdemeket szerzett.

Az életrajzi kötet rövid előszóval és bevezetővel kezdődik. Két barát ajánlásával. Az egyik Frenkl Róbert, a neves sportorvos és a magyar közélet jelentős alakja, a könyvbarátok körének elnöke, és ebben a minőségében a szerző utóda, a másik az erdélyi jó barát, Kányádi Sándor költő és író. Frenkl szerint „erőteljes hitelességet kölcsönöz a munkának a közélet és magánélet keveredése, mindkettőben az érzelmek, a hovatartozás vállalása”. Kányádi megjegyzi, hogy „sikertörténet ez a könyv”, amelyben „a szerző olyan természetességgel, derűvel, kellő önironiával, gyöngédséggel, szigorral, szeretettel emlékezik, mintha egy régi vásárhelyi vendéglőben csupa ismerős jó barát körében beszélne el a tehetség, a tisztesség csöndes diadalát”. Mindehhez talán még azt lehetne hozzátenni, hogy ez az emlékezés kortörténet is, amennyiben mintha a szerző életének fordulatain át a magyarság sorsa fordulataival is szembesülnénk. Az ő történetében nyomon követhető az egész nemzet sorsának alakulása, a szétszakítottság, a nemzetiségi környezet változása és ennek ellenére a magyarságon belüli szolidaritás, a közös múlt tisztelete és megbecsülése, a jövőbe nézés derülátó élmenye. Szöllősy Árpád úgy mondja el élete történetét, minden irodalmiasság és szerzői önteltség nélkül, hogy abból, aki akarja, személyes hasznot is húzhat, ha van benne kellő érdeklődés és tanulmánygás.

Éppen a munka értékének felismerése és megbecsülése sugallja, hogy hibáiról se feledkezzünk meg. A hibákért elsősorban a szerző felelős, de a kiadó is, amennyiben

nem gondoskodott vagy nem gondoskodhatott a megfelelő lektorálásról. Ezt nem azért teszem szóvá, mintha mindenáron káskán csomót kívánnék keresni, hanem azért, hogy a hibák vagy tévedések egy esetleges újabb kiadásban kijavíthatók lehessenek.

A 47. lap első mondatában nem Simándi Pál, hanem Simándi Tamás lenne a helyes név, ő volt ugyanis a Népbírószágok Tanácsának elnöke. A Simándi Pál írói név, amelyet a népi mozgalomhoz tartozó Gombos Ferenc használt. Az 50. lapon említett Nonn György kommunista funkcionárius nem volt politikai bizottsági tag. Az 53. lapon szó van a Nemzeti Parasztpártnak a rendszert kiszolgáló tagjairól. Ezek között a szerző Ortutayt is említi. Ő azonban kiszegzdapárti és nem parasztpárti volt. A 94. lapon Wolf Károlyról az áll, hogy szélsőséges jobboldali politikus volt a húszas években. Kereszténypárti elnökként, az hiszem, nem nevezhető szélsőségesnek, hacsak nem tekintjük, ami meglepő lenne, ezt a pártot is szélsőségesnek.

A 95. lapon Varga Béla, nyilván nyomási hiba folytán, Varghának van feltüntetve. Ugyancsak e lapon a szerző lakóhelyéről, a Basel melletti Riehen községről szólva Szöllősy megemlíti, hogy ott volt a XVII. században élt és a svájci történelemből ismert „Wettstein János” rezidenciája. Miért kellett megmagyarosítani a svájci Johann Rudolf Wettstein nevét? Különösen akkor, amikor az újabb kori magyar diplomáciában is szerepelt egy Wettstein János, aki a második világháború alatt, 1939 tavaszától 1943 végéig berni követ volt. 1972 végéig Svájcban élt, Locarnóban halt meg, Ascónában van eltemetve. A 96. lap alján kétszer is „svájci hírszolgálat”-ról van szó, holott akit a szerző említi, az a svájci titkosszolgálat embere volt. A hírszolgálat tudvalevőleg egészen más, mint a hírszerzés, amit az érintett személy művelt.

A 108. lap Szabó Zoltán hajdani bretagne-i lakóhelyét nem Jocelinnek, hanem Josselinnek hívják. Nem felel meg a valóság-nak (és nyelvtanilag sem helyes) a 111. lapon az a közlés, hogy 1945 után Cs. Szabó a ma-

gyar követség olaszországi kultúrattaséja lett” (helyesen: a római magyar követség kultúrattaséja). Nem volt kultúrattasé. Képzőművészeti főiskolai tanárként szabadságra utazott Rómába. És nem tért haza, még akkor sem, amikor erre Budapestről hivatalosan felszólították (Szöllősy összetéveszthette Szabó Zoltánnal, aki disszidálása előtt volt kultúrattasé a londoni magyar követségen). A 166. lapon említett Via Dolorosa nem Betlehemben, hanem Jeruzsálemben van.

Mindezek az apró hibák, tévedések, elírások nem csökkentik a munka értékét, sem a

kiadó fáradozása kedvező megítélését. Az *Új Horizont*, jelesen annak főszerkesztője, Raffai István elismerést érdemel azért, hogy mindenki másnál sűrűbben ad helyet a folyóiratban Nyugaton élő szerzőknek, de azért is, hogy támogatja könyveik magyarországi megjelenését, ez utóbbit az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetemmel közösen. A kötet hibátlan nyomása és tetszetős külseje a Szathmáry Attila által vezetett veszprémi OOK-Press nyomda érdeme.

BORBÁNDI GYULA

„Néztük az időt”

Tóth Erzsébet: *Láncok a csuklón*

Amikor felkértek, hogy írjak kritikát

KORTÁRS KÖNYVKIADÓ, 2006

Dezső mocsokba fulladt pesti képei. Tulajdonképpen részben ez is, az

Tóth Erzsébet *Láncok a*

csuklón című könyvéről, megijedtem. Kiváltképp azután, hogy elolvastam a borító fülszövegét. Megrendülve ébredtem rá, hogy nem ismerem a szóban forgó korosztályt, a csütörtök esti társaságot, az *Üdvözlét* antológiát.

Azután elolvastam Tóth Erzsébet emlékeit a két író-költőtársról – a barátokról – Csajka Gábor Cyprianról és Szervác Józsefről; betekintést nyertem az 1978–79-es évek csütörtök esti összejeveteleibe; kikértem a Kálvin téri könyvtár raktárából az antológiát, mivel a kötet eltűnt már a polcokról.

„Azok is vagyunk, utókor.”

Valóban ennyire jelentéktelen lenne a magyar irodalom ezen nemzedéke?

Itt hever előttem a régmúlt. Huszonhat év. Emberek, sorsok, egy egész korszak. Rokonszenves arcok, egyenes tekintetek a borítón, versek és levélrészletek az oldalakon. Az akkori író-társadalom szűk, otthonos keresztmetszete, de nem Kosztolányi vagy Krúdy füstös-kávéházás miliője, sem pedig Szabó

is, mert összeült a hatfős társaság a poharak mellett füstösen, és a kibontakozás lehetőségét akkor is megakasztotta a korszak szellemi béklyója.

Hogyan is válhatott volna a „nagyok” mellett korszakalkotó, a tankönyvekben említésre méltó írógenerációvá ez a maroknyi társaság? Aki érvényesülni tudott, és „emlékeztes” lett, nem az irodalom valóságára érzékeny lenyomatát választotta a kibontakozás esz-közéül.

Mégis maradt három ember: Tóth Erzsébet, Csajka Gábor Cyprian és Szervác József, akik vagy szemben úsztak az árral, vagy hallgattak nagyokat. „És amikor már eleget hallgattuk az elmondhatatlant, egyszerre szólaltunk meg. Amikor úgy hittük, ez már nem olyan történet, ezt már le lehet írni.” S az író-költőnő papírra vetett szavai útján feltárul a valóságára érzékeny, emberközelű és a körülmények ellenére is szeretetteljes világ, amely nem vált és nem is válhatott hivalkodó vagy gögös, a pályatársakra irigy emlékek sorává.

„Keresgélek a romjaink között.”

Két örökre felejthetetlen barát alakja körvonalazódik ki, és lép felém a párhuzamos sorok közül, melyeket helyenként a kor lenyomatai tarkítanak, vagy kuszálnak össze a túl őszinte vallomások, fényképek nyomán. A hajdan valós, mostanra azonban már meztelenné vált testeket nem a mitikus félhomály, a felfoghatatlan magasztosság öltözteti emberarcúvá, hanem a gyengéd szavak. A gyarlóság. Az átélhető fájdalom. „Az embereknek meg kell halniuk, hogy meg tudják mutatni nekünk, mennyit érnek?”

Az embereknek meg kell halniuk...

„Most úgy írok, hogy el tudom képzelni, esetleg holnap meghalok.” Ennek az egyéni megrendültségnek a nyomán válik az írónő megemlékezése kitarulkozó, tanulságos olvasmánnyá, szemben egy újság hasábjain megjelenő rövidre fogott búcsúbeszéd hivatalos megfogalmazásával. Így lesz több ez a vallomás kavargó emlékek poránál, melyet a mély szomorúság ébresztette fuvallat hord időről időre, hiszen a barátok halálától a költőnő személyes, beteljesületlen tragédiájáig ívelő élettörténet-törédekeket olvasunk.

Törődék, amilyen egy emberélet. Befejezhetetlen megvalósulás.

Útkeresés és azonfelül eszméletvesztés. Pilinszky szavai ébresztettek bennem rokonérzéseket:

*mert áztatok és fázatok,
mert ébeztetek bennem,
bár én is áztam-fáztam és
nekem se volt mit ennem*

Csajka Gábor Cyprian (C.) és Szervác József (J.); egy, akivel „néztük, hogy múltunk el” és egy, ki nemcsak titokban olvas-ta a barátok őszinte sorait. Egy, aki a németkéri elvonulást választotta, míg a másik az alkoholt – „helyettünk is”. Hiszen „a szív nem bírta ezt a rengeteg költészetet. A szív máshogy van megalkotva, a szív feladja könnyen, belefárad. Megáll.” *Mi fáj?* Hogy

„a szív tudja, mikor kell megállni”, de az elme nem? „Ezt próbálom megfogalmazni”, illetve azt, hogy milyen körülmények között próbáltak érvényesülni s egyben életben maradni a csütörtök esti társaság leszakadó tagjai: C., aki 1997-ben (!) így vall T. E.-nek írt levelében: „megnéztem a hőmérőt, hát kérlek, itt 13 fok van, egy vékony cérnakesztyűben gépelek, szerényen, de a legcsekélyebb szociális frusztráltság nélkül”, valamint J., „aki »a költő« volt közöttünk, kik mindannyian költők szerettünk volna lenni”, de lakhatatlanná vált számára az élet, elviselhetetlen szenvedéssel nehezedett nyughatatlan szívére. És természetesen ott van a kötelék, T. E., aki megőrizte a régmúlt édes illatait, keserédes pillanatait a két társról biztos tudatában annak, hogy „nincs, nem lehet eléggé közel a másik”.

Olykor magunk is távolra sodródunk lényünk biztonságos alapjaitól, szeretteinktől, és idegen helyen, személytelen tárgyak vagy hideg tekintetek gyűrűjében térünk magunkhoz. Egy kórházi ágy. Ismeretlen „társak” az éjszakában. Judit nénitől örökölt lakás, amelyben úgy tornyosulnak a kacatok, mint agyunkban az emlékképek, olykor tárgyasul valójukban vetítve elénk a már elmúltat. Megannyi allegória.

Ahogy az élet, a toll sem állhat meg soha egy Író kezében. Fáradhatatlanul rója a sorokat, még akkor is, ha a történelem nem engedi, hogy papírt tegyünk alá. A tiszta szellem nyughatatlan. Erről vall a könyv számomra igazán meglepő fejezete, a *Szentendrei beszéd*. A sorok közé beférkőzik a politika, akkor teljesen máshogy, mint ma. Akkor félelemmel és jéghideg tekintettel, ma felháborodással és habzó dühvel. De ami akkor volt, azt ma már félelem nélkül olvashatjuk, mert ugyanezen sorok között ott az Irodalom (mintha Babits szavait olvasnám): „hiszek a költészetben s abban, hogy amíg ember lesz a földön, lesz költészet is”.

Akkor olvassuk a sorokat rímekkel vagy azok nélkül! Megbotránkozva vagy katarzissal, de amíg kivált belőlünk egy érzést,

akár jót, akár rosszat, egy gondolatot, amely rombolhat vagy építhet, akkor hihetünk a művészetnek, „mely kinyitja elének a világot, mely kiröpít a pontból és pillanattól”, mely nem válhat jelentéktelenné egy ostoba korszak miatt.

S míg létezik olyan művész, akiért és akivel érdemes szembenéznünk magunkkal, a történelem viszontagságaival, akkor érdemes volt „alagutat fúrni neki a fénybe”!

DIÓSZEGI KATA

A kultúra közös élvezete

Florio Banfi: *Magyar emlékek Itáliában*

ásza János epítá-
fiumának parafrá-
zisa – *Italia est patria
omnium fuitque* – mot-
tója lehetne Florio

Banfi 1941-es könyvének, amely „*A magyar emlékek Olaszországban. Jelenkori kulturális értékek bemutatása*” című program keretein belül végzett kutatómunka eredményeképpen méreteit és a tárgyi emlékek gazdagságát tekintve is hatalmas kötetné nőtte ki magát. A program koordinátorának, Pál Józsefnek, a szerkesztőknek, Kovács Zsuzsának és Sárközy Péternek, továbbá a kutatás minden egyes résztvevőjének köszönhetően Florio Banfi eredetileg olasz nyelvű gyűjteménye, melyet ugyanezen sorozatban 2005-ben újra kiadták, magyar nyelven immár szélesebb olvasóközönségre számíthat. Míg az olasz nyelvű kötet más európai nemzetek számára mutatja be Magyarországot évvezredes Európához tartozását, a magyar fordítás nemzeti önszemléletünk elvitathatatlan európai kontextusára irányítja a figyelmet.

Florio Banfi az 1930-as évektől Olaszországban élő és dolgozó levéltáros neve nem ismeretlen az olasz–magyar kapcsolatokkal foglalkozók előtt. Többnyire levéltári dokumentumokon és tárgyi emlékek vizsgálatán alapuló tanulmányai számos tudományos publikáció kiindulópontjává szolgáltak. A legnagyobb vállalkozása az olaszországi

S Z E G E D I
T U D O M Á N Y E G Y E T E M
O L A S Z T A N S Z É K,
2 0 0 5

magyar emlékek katalógusa volt, amely immár magyar nyelven is olvasható. A kötet százhárom olasz város mintegy hét-

százötven magyar vonatkozású tárgyát vette számba levéltári adatok alapján, azonban azok pontosságának helyszíni ellenőrzése nélkül.

Ezt a hatalmas munkát folytatták 2002-től a programban résztvevők, és mintegy hetven százalékkal növelték a Banfi-féle katalógust, továbbá igyekeztek minél több tárgyi emléket eredetiben megvizsgálni.

A bővített újrakiadás bevezetőjében Pál József röviden bemutatja a program keretében eddig elvégzett munka eredményeit (konferenciák, publikációk), majd Sárközy Péter nyújtja Florio Banfi munkásságának és az általuk végzett közös magyar–olasz kutatásnak tömör, ugyanakkor tartalmas összefoglalását.

A kötet érdeme nemcsak a tartalmi gazdagság, hanem a világos szerkezet, amely megkönnyíti az olvasó dolgát, aki e nélkül elveszne a száthatatlan olasz és a kilenc horvát és szlovén helységben található magyar emlék leírása között. A Horvátországban és Szlovéniában található városok, melyek – tekintve, hogy a két világháború között Olaszországhoz tartoztak – szerepeltek az eredeti Banfi-katalógusban, a jelenlegi kiadás függelékében kaptak helyet. Az Olaszország mai területén levő helységek

betűrendben követik egymást. A kötet végén név- és tárgymutató és a magyar emlékeket őrző települések tartományonkénti mutatója is segíti a tájékozódást.

A katalógusban világosan elkülönülnek a Banfi listájára a kutatócsoport által utólag felvett emlékek. A kiegészítések a tárgyi emlék jelenlegi helyét pontosítják, és olykor egyéb információt is közölnek róla. Az olaszul és latinul nem tudókat Kovács Zsuzsa fordításai segítik a feliratok megértésében.

Akinek felkeltette az érdeklődését az olasz–magyar kapcsolattörténet, Banfi és a szerkesztők gazdag bibliográfiájából tovább tájékozódhat. A bibliográfiák nemcsak a tudományos igényvel megírt munkákat tartalmazzák, hanem azokat is, amelyek illusztrációikkal szélesebb olvasóközönséget is képesek lenyűgözni Olaszország magyar vonatkozású kincseivel.

Az egyik legrégebbi, ha nem a legrégebbi olaszországi magyar emlék egy magyar lovast ábrázoló freskó az aquileiai bazilikában. Az olasz–magyar kapcsolatok kezdetei a X. századig nyúlnak vissza, s akkoriban még korántsem nevezhetők barátiak. A félsziget lakói és az őket rettegésben tartó kalandozó magyarok ellenséges viszonya csak a kereszténység felvétele után változott meg. A későbbiekben gazdasági, kulturális és nemegyszer dinasztikus kapcsolatok fűzték egymáshoz a két népet.

A magyar államalapítást követően a kereszténység terjesztésében aktív szerepet vállaltak olasz szerzetesek is, akik közül a legismertebb a velencei származású Szent Gellért. Számos alkalommal folytak harcok a magyar és egy-egy olasz városállam trónjáért. A területért és hatalomért folytatott küzdelmek során házasságok és szövetségek kötöttek olasz és magyar uralkodócsaládok között, s nemegyszer magyar királyok vonultak végig Itália földjén.

A félsziget vonzereje a tanulni vágyók számára is igen nagy volt. A humanizmus és reneszánsz a magyar peregrináció fénykora volt Itáliában, ahogyan azt a bolognai

és a padovai egyetem feliratai is hűen bizonyítják. A kultúra közös élvezetén kívül egy komoly veszély is összekötötte a két népet: a török fenyegetés. A magyar királyság, a kereszténységnek és közvetlenül Itáliának is védőbástyáját jelentette, ezért a közös keresztes háború az oszmánok ellen mindkét fél létérdeke volt.

A török kiűzése után Itáliának és Magyarországnak újra közös ellensége támadt, ami a két nép közötti kapcsolatok XIX. századi újbóli megerősödését hozta magával. A Habsburg-ellenes szabadságharcok során a két nemzet testvérként tekintett egymásra az elnyomó hatalom elleni háború során.

A XX. századi európai történelem eseményei újra és újra egymás mellé vagy egymással szembe állították a magyarokat és az olaszokat. Az első világháború alatt Olaszországban harcoló magyar katonák emlékét temetőik őrzik, emlékművek örököltik meg hősiességét a második világháború alatt Magyarországon zsidókat mentő Giorgio Perlascanak. Az 1956-os forradalmat követően Olaszország a két nép közötti barátságnak tettekkel is jelét adta: a megtorlások elől menekülők második otthonra leltek a félszigeten. A forradalom emlékét Olaszország-szerte utcanevek (Martiri d'Ungheria, Insorti Ungheresi) és emlékművek (Bolzano, Padova, Róma, Latina, Capestrano) őrzik.

Az olaszországi magyar emlékek keletkezése, mely több mint ezer éve kezdődött, napjainkban is zajlik, nemrégén Salernóban avatták fel Márai Sándor szobrát. Teljességre törekvő katalogizálásuk két lényeges ok miatt sem lehetséges. Egyrészt újabb és újabb emlékek kerülnek elő és születnek, másrészt nem létezik általánosan elfogadott meghatározás arra, mi tekintendő magyar vonatkozású tárgyi emlékeknek, így az többféleképpen értelmezhető. Közéjük tartoznak azok az itáliai magyar vonatkozású tárgyak, amelyek szorosan kapcsolódnak magyar történelmi személyekhez vagy történelmi eseményekhez (Türr István mellszobra a római Gianicolón), de azok is, amelyek

nem rendelkeznek ilyen egyértelmű helyhez vagy személyhez kötött kapcsolattal (Corvinák), s végül számos olyan művészeti alkotás (Amerigo Tot domborműve a római Termini pályaudvaron) vagy éppen magyar gyártási mechanizmusokat alkalmazó olasz gyár (Kandó-villanymozdonyok gyára Vado Ligurében), mely magyarokhoz köthető.

Ily módon bármely írás, mely a tárgyi emlékek számbavételére vállalkozik, „munkapéldánynak” minősül, ahogyan arra az ilyen jellegű kötetek szerkesztői gyakran utalnak is. Ugyanakkor a teljesség elérésének lehetetlensége módot ad arra, laikus olvasónak és kutatónak egyaránt, hogy a felfedezés örömeivel gazdagodjon, és egy-egy általa gyűjtött emlékkal hozzájáruljon a tudományos kutatáshoz is.

A magyar emlékeket bemutató egyre gazdagabbá váló munkáknak azonban támaszkodnia kell a korábbiakra is, ezért érdemes lett volna Csorba László *Magyar emlékek Itáliában* (Budapest, 2003, Benda Foto) című könyvének minden eredményét

figyelembe venni Banfi katalógusának kiegészítésekor, amely így további emlékekkel gyarapodott volna, úgymint Lossonczy Tamás mozaikja a római EUR-ban, Amerigo Tot alkotása Anzióban, Barényi Béla emlékműve Terracinában vagy a római Santa Teresa-templom, amelyet Lékai László és Paskai László kapott címtemplomának.

A most megjelent kötet több szempontból is értékes darabja az olasz–magyar kapcsolattörténetnek. Egyrészt forrásként szolgálhat további tudományos kutatások számára, másrészt segítségére lehet azoknak az Olaszországba látogató magyaroknak, akik szeretnék megtalálni őseik és ezáltal saját nemzetük és önmaguk nyomát az itáliai kultúrában. Hogy a könyv nem tartalmaz illusztrációkat persze értékelhető hátránnyként is, ugyanakkor ez az itáliai magyar emlékek személyes felkeresésére hívja az olvasót, amelynek köszönhetően talán újabb emlékek kerülnek elő, megalapozva ezzel a katalógus további gyarapodását. ☒

SZÁRAZ ORSOLYA